

AZ 1956-OS ELLENFORRADALOM ÁBRÁZOLÁSA REGÉNYIRODALMUNKBAN

Takács (Akác) László

V. évf. magyar-történelem sz. h.

IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZET

A történelmi eseményekre mindig reagál az irodalom. Hol gyorsan, hol lassabban, de mindig választ akar adni rájuk, magyarázni akarja őket. Legujabbkori történelmünk legtragikusabb eseménye az 1956-os ellenforradalom. E néhány nap sok írónkat készített arra, hogy regényben adjon számot, hogyan és miért jutott eddig az ország. Az íróknak fel kellett tárni az ellenforradalom előtti napok zürzavarának okait, bemutatni az ellenforradalom eseményeit, az emberek lelkében lejátszódó változásokat. Ez a nehéz és bonyolult téma igen nagy feladat elé állította írónkat, annál is inkább, mert az olvasóközönség, mint az események közvetlen részese a szokottnál jóval nagyobb figyelemmel fordult e művek felé. Íróink több-kevesebb sikerrel meg is birkóztak feladatukkal, de a könyvek olvasása során számos olyan problémával találkozunk, amivel érdemes egy kicsit behatóbban foglalkozni.

Az alkotásoknak elsősorban aktualitásukra kell felfigyelnünk. Gyors reagálással világosságot akartak gyujtani eszmei alapot teremtve a még ingadozóknak. E regények alig néhány évvel az ellenforradalom után íródtak. Szerzőik érezték, hogy szükség van a világos, tisztá szóra. Magyarázni, értékelni kell az eseményeket, nemcsak a történész, a politikus szemévé, de az íróéval is. A konszolidálással egy ütemben egyre több és több író nyult e témához és az olvasók is mind nagyobb figyelemmel várták könyveik megjelenését.

Érdekes és tanulságos feladat megvizsgálni mely írók fogtak legelőször hozzá ellenforradalmi témához. Szinte kivétel nélkül fiatalok. Legtöbbjük ezekkel a regényekkel lett elismert, az országos irodalmi életben is számottevő írók. Az első regényt, mely az ellenforradalomról szól Berke-
st András írta, 1956 előtt semmiféle írása nem jelent meg, őt lényegében 56 élménye tette íróvá.

Kétkötetes művével a legnagyobb szabású vállalkozást hajtotta végre. Molnár Géza, ki szintén két kötetben szól e napokról 56 előtt csak novelláival tűnt fel és igazi írói erényei, igényessége, eszmei tisztázottsága, szerkesztőkészsége csak most bontakozott ki. Galabárdi Zoltán nevét is csak 56 után ismertük meg. Regényeiben igen jó megfigyelőnek mutatkozik és kitűnő szerkesztőnek. Külön érdeme, hogy lényegében megteremtette irodalmunkban a korszerű szocialista satíra műfaját. Mesterházi Lajos egy idősebb nemzedékhez tartozik, de ő is fiatalos lendülettel látott hozzá október napjaiban játszódó regényéhez. Urbán Ernőt a gyors és eleven reagálások írójának ismerjük. Most is elsősk között szólalt meg e tárgyról. Zalka Miklós nevét egy 1955-ben megjelent regénye tette először ismertté, de igazi írói rangját két ellenforradalmi tárgyú regényével vitta ki. Huszty Tamás kisregényt írt 56 napjairól. A kritikus Héra Zoltán első szépirodalmi vállalkozásának tárgyát szintén innen merítette. A költő Földeák János is e napokról írta első regényét. Nagyobb terjedelmű regényében Szentiványi Kálmán szintén érinti az eseményeket.

Ha végigtekintünk ezen az írói névsoron, megállapíthatjuk, hogy fiatal, zömében a felszabadulás után eszmélő írókról van szó kik műveltségüket, világnézetüket a felszabadított országtól kapták. Nem véletlen, hogy éppen ezek az írók szólaltak meg először, ők érezték magukénak a tisztázás fontos szerepét.

Az ellenforradalomról szóló regényeknek közvetlen társadalmi politikai céljuknak kellett lenniük. A helyes állásfoglalás és tisztázó szándék mellett azonban e regények igen sokfélék. Az író érdeklődési köre és életismerete más-más problémát vesz célba. Egyik író az életnek csak kis területét vizsgálja, de azt mélyen szántó alapoossággal, más író az élet nagyobb

140.

szeletét vágja ki és nézi meg, ismét más író teljesen átfogó képet próbál adni a korabeli magyar társadalomról.

A tárgy megválasztásán túl differenciál az írói módszer is. Minden író a maga sajátos szemszögéből nézi az eseményeket s az alapkérdésben vallott egyértelmű állásfoglaláson túl a maga módján tart fontosnak, vagy kevésbé fontosnak egyes epizódokat, társadalmi osztályokat, összeütközéseket. Az írói egyéniségtől függően így született több nagy epikus hőmpölygésű regény, éles konfliktusokkal teljes kisepika, s így születtek a még műfajban is különböző satirikus regények.

E különbözőségeken belül találhatók meg a regények hibái is. A túlzottan egy pontra való koncentrálás néha egyoldalúságot eredményez, az átfogó kép, rajzolása pedig elcsúsztatottságot, bizonyos felszínességet.

Az ábrázolt események sokféleségén túl a típusalkotásban is mindegyik író a maga módján jár el. Érdeklődési körének, élményanyagának megfelelően munkás, paraszt, vagy értelmiségi hőst alkot, vagy lecsuszott egzisztenciákat, esetleg bűnözőket fest. Itt is megmutatkozik az írói hozzáállás helyes, vagy helytelen volta és így születnek elő alakok, vagy egyoldaluan ábrázolt figurák.

Ezen túl egyes írók a cselekményességre helyezték a főhangsúlyt, mások pedig a belső történések rejtettebb folyamatait igyekeznek megragadni, vagy e kettő összekapcsolásával érdekfeszítő a lelkeket is feltérképező, analitikus regényeket alkottak.

E sokféleségen túl próbáljunk bizonyos rendszer szerint áttekinteni a regényeket. Induljunk ki a hős típusok problémájából.

A pozitív hős ábrázolásának kérdése

Az ellenforradalom napjai nagy vízváltatók voltak. Ekkor az élet döntötte el ki a «pozitív» illetve «negatív» hős. A regényekben viszont látjuk az emberek szinte minden típusát. Így találkozunk becsületes, elvhű, végig kitartó hősökkel, megtévedt de később újraeszmélő figurákkal, lelepleződött ellenség-gel, az akkori napok sok más összetett alakjával. E sokszínű sorból vizsgáljuk meg először a pozitív hőseket, ezek típusait, ábrázolási módjukat.

A szocialista realista regények fő jellemzője és egyben kritériuma a pozitív hős jelenléte. A pozitív hősből az író az igazságot, a történelmileg

és társadalmilag helyes álláspontot képviseli. Megteremtése nem könnyű feladat. A szocialista realista regényirodalomban szép hagyományai vannak a hőstípus megrajzolásának, de hazai regényeinkben még csak ritkán akadunk rá egy-egy jól megfogott igazán élő hősré. Kétségtelenül nehéz az írók feladata e téren, mert a felszabadulás utáni irodalmunkban sok sematikus és papirosizű figurával találkozhatunk és ezek után teljesen új típusú igazán élő alakot formálni nem könnyű. Az ellenforradalmi tárgyú regényeinkben a pozitív hős ábrázolásának több formája is megtalálható. Mint az életben is több típusa van ezeknek, így a regényekben is találkozunk a már említett hősökkel, akik a legnehezebb napokban is kiálltak a párt mellett. Találkozunk olyan hősökkel, akik az első napokban még kívülről nézték az eseményeket, de hamarosan rádöbbsentek, hogy hol a helyük. És találkozunk olyan hősökkel is, akik ideig-óráig a néphatalom ellen fordultak, de később rájöttek az álláspontjuk helytelenségére. . . . A regényekben ez a hős típus a leggyakoribb. Ez érthető, hiszen az ellenforradalom demagógiája sok ember hitét ingatta meg és az írók is e típuson keresztül próbálták megmagyarázni az ellenforradalom kitérésének okait. Nevezzük ezt a típust «vivódó»-hősnek.

E háromféle hős igen sokoldalú és bonyolult jellemzést kíván. Itt mutatkozik meg legjobban az, hogy az író mennyire ura a témának, milyen mélyre tud lehatolni, s mennyire tudja visszaadni a bonyolult lelki folyamatok nehezen felismerhető képét.

A végig elvű hősök ábrázolásánál az okozta a nehézséget, hogy meg kellett mutatni, miért tartott ki a kérdéses alak, miért ismerte fel már kezdetben az ellenforradalom készülődését, és hogyan volt bátorsága kiállni hite és meggyőződése mellett. E pozitív hős ábrázolásánál az írók többféleképpen jártak el. Műveik jellegének megfelelően találkozunk statikus ábrázolással. Ilyen esetben az író készen adja a hőst, jellemfejlődését alig kísérhetjük figyelemmel. Csupán az exponált helyzetben ismerkedünk meg vele. Ilyen például Zalka Miklós Különös embere, vagy Berkesi András Bruckner Erzsije. Vannak hősök, akiket végigvezet fejlődésük útján az író. Ilyen például Zalka Miklós Aknamezőjének katoná figurája Gara százados, vagy az Októberi vihar Vass Bélája, és néhány katoná-alakja. Ez az ábrázolási mód a nagyszabású regényekre

jellemző, ahol több alakot mozgatt az író s a szélesebb sodrás több lehetőséget ad a részletes fejlődésrajzra. A "vivódó" hősök ábrázolása csak fejlődési folyamatba ágyazottan lehet teljes. Így tudja az író plasztikusan szemléltetni a hősök megingását, majd magára találásukat.

A fent említett statikus ábrázolási módra legjellemzőbb Zalka Miklós regényének hőse, az "különös ember" az idős Burai. Az ábrázolási mód itt egyértelműen következik az exozicióból, ugyanis a Vörös Hadsereg volt tisztjét, a harcos forradalmárt már elfogva, tehát aktív cselekvésre teljesen képtelen állapotban ismerjük meg, az ellenforradalmárok fogságában, amint az ellenforradalmi csoport vezetője az okos és kegyetlen Wiltschek kinzással akar kicsikarni belőle nevéket és adatokat. Az író itt eleve nem adhat jellemfejlődési rajzot. Csupán elemzhet és bemutatthat egy embert. Az ilyen jellegű ábrázolás ez esetben az egyetlen lehetséges megoldás. Az író élesen felvillantott képekben lepergeti előttünk az idős Burai életének néhány fontos részletét, s így ezek ismeretében megértjük és átéljük hogyan tudott kiállni olyan embertelen kinzásokat. Az író point de vue technikát alkalmaz, több szempontú ábrázolása éles reflektorfényvel világítja meg a szereplőket, különös élességgel az idős Burait. Tömör jellemzése, pontos, feszülő stílusa hatásosan állítja elénk a forradalmár képét. Végig drámai feszültséget tud teremteni, amihez még hozzájárul a "megszólal, nem szólal meg" - kérdés. Az ilyen filmtechnikához hasonló módszer alkalmazásával sikerül az írónak egy élő figurát teremteni. Pozitív hőst, aki élő ember is, nem jótulajdonságok és erények vegytiszta kivonata. Élő ember, hibákkal és erényekkel együtt. Forradalmár életében hős, magánéletében szerencsétlen apa, Fia nevelését elhanyagolja, s az éppen a legtragikusabb időkben, az ellenforradalom napjaiban fordul ellene, és jut el éppen az apját kinzó Wiltschekék oldalára. Más vonásaiban is élő, emberi figurát teremtett az író, emléket állítva egy forradalmár hősnék.

Igy a statikus ábrázolás is tud eleven alakokat teremteni, ha megfelelő technikával párosul, de a szenvedélyesebb, életszerűbb ábrázolás az, ha fejlődésében, gyötrő mindennapjaiban ismerjük meg a hőst.

A fejlődő hőstípusra is sok példát szolgáltatnak a regények. Ez a típus az első napokban még csak szemlél, vizsgálódik, de egyre világosabbá válik előtte, hogy vesztébe rohan az ország. És ahogy belesodrónak az ellenforradalomba, úgy ébred rá ő a helyes utra és lesz a passzív szemlélőből aktív cselekvő. Az igazság felismerése és minden áron való követelése viszi ezeket az embereket egyre magasabbra. Sok közöttük a régi kommunista, de emberi gyöngeségei, vagy más okok miatt nem volt eddig az élen haladók között. Most azonban rádöbben a helyes utra és oda áll ahol legnagyobb rá a szükség. Gondoljunk itt az Októberi vihar Vass Bélájára, de ebbe a típusba tartozik a regények néhány értelmiségi hőse is. E hősök ábrázolása csak dinamikus módszerrel történhet.

A harmadik a legbonyolultabb ábrázolást kívánó hőstípus a «vivódó», megtévedt, de később magára találó hős típusa. Ilyen vivódó hősökkel több regényben is találkozunk. Ilyen pl. Hullámverés lektor-hőse, Kéri az Októberi vihar és a Vihar után Török Lászlója, vagy a Pokoljárás egyetemi hallgató Miklósa. E néhány kiragadott figura az októberi napok egyik leggyakoribb alakja. Az életről ugyanugy emlékezhetünk rájuk. Ezek az emberek vélt, vagy igaz sérelmeiktől hajtván, vagy a demagógiától megszedítve kisebb nagyobb lelkesedéssel az ellenforradalom szolgálatába állottak, és szóval, de nemritkán fegyverrel is hirdették a hamis jelszavakat. E hősök megtévedésének és újraeszmélésének megrajzolása rendkívül bonyolult feladat. Finom eszközökkel, igen árnyaltan és sokoldalúan kell elemezni ezeket a hősöket. A típus megrajzolása ezenkívül a szemiatizmusba való áthajlás veszélyét is magában rejt. A feladat nagysága és bonyolultsága miatt a lelki folyamatok megrajzolása, különösen az «átállás» indoklása a legtöbb esetben nem eléggé kidolgozott. E pontokon leggyakrabban írói önkényeskedésekkel találkozunk és talán Molnár Géza hőset kivéve egy esetben sem érezzük indokoltnak. Ha végignézzük a kiemelt példákat láthatjuk, hogy Török Lászlónál Berkesi András leegyszerűsítve, tétel szerűen mutatja be azt az «átállást». Nem a figura belső indítatású lépésének érezzük, hanem az író szándéka szerint valónak. (A megtisztulási folyamat leírása ennél sokkal jobban sikerült.) Mesterházi egyetemistája, aki szintén parasztgyerekek, mint Török László, hasonlóan kevésbé motivált. Átállását nem érezzük

elégge indokoltnak. Mesterházinál többi, újabbkeletü művéből ismert publicisztikai jellegü megoldásait látjuk itt is viszont. A drámai megjelenítés helyett több esetben magyarázással, elbeszéléssel találkozunk. A hamis tudat keletkezésének és eluralkodásának ábrázolása a kiemelt példákon tul, más művekben sem kielégítő. Ha okát keressük ennek, talán az írói meg-nem érlelésben, nem kellő átélésben határozhatjuk meg. Gyakran a szerelemhez nyulnak, mint bizonyító eszközhöz, s így a magánéleti epizód válik a köz-életi szereplés indítékává. E megoldás sem meggyőző. Magának az első 23.-i tüntetésnek a leírása sem sikeres a legtöbb helyen. Ez azért fontos, mert a legtöbb esetben az írók innen eredeztetik hősük megtévedését. Itt csupán a külsőségek, az utca képe, a zászlók, a rohanás, a hangzavar leírása szorítkoznak s ezzel akarják indokoltá tenni a megtévesztő hatást. A lelki folyamatok ábrázolására alig vállalkoznak.

A hősök szereplése az ellenforradalom alatt, az átállásuk után a legtöbb regényben már jobban ábrázolt. Megtévedésük nyomán az ellenforradalom segítői lesznek, egyre jobban magukévé téve a hamis jelszavakat. Ez az egyenesvonalu, szükségszerű fejlődés ábrázolása könnyebb, mint az átállásoké. E részletek főleg eseményességükkel tűnnek ki. A beleolvasás, az önigazolásul felhozott látszatigazságok a lelkiismeretnyugtató a legtöbb regényben szintén hiteles. Az írók azonban itt is tulontul leegyszerűsítve oldották meg feladatukat, mert vívódásról, belső önmarcangolásról szinte sehol sem adnak képet.

A fentemlített hibák miatt e hóstípus nem tud kellően az olvasó lelkéhez közelférközni, pedig éppen ezekben keres választ saját kérdéseire a legtöbb ember.

Térjünk most rá egy következő hóstípus vizsgálatára

Osztályellenségek és osztályárulók

Ahogy a pozitív hősöknél kísértett az egyoldalóság veszélye, ugyan-
gy ólalkodik ott - a másik végletbe csapva - a negatív figurák megalkotá-
sánál is. Az ellenség akkor igazi, ha élő. Akkor érezzük igazinak, veszélyes-
nek a konfliktust, ha élő hősök csapnak össze benne. Sokféle ellenség-típus-
sal találkozunk a regény lapjain jól eltaláltakkal és kevésbé sikerültekkel egy-

aránt. Volt köztük Horthysta katonatiszt, földbirtokos, nagyvállalkozó, ügyvéd, falusi jegyző és más foglalkozásu. Egyben azonban mind megegyeznek. Mindnyájan ellenségei a szocializmusnak és gyávaságuktól, vagy vakmerőségüktől függően mind a megsemmisítésére törnek. Az Októberi vihar és a Vihar után Csatajya éppugy, mint a Forgószél ex-főjegyzője : Masáth. Ezek az emberek tíz körömmel akarják kikaparni földjüket a parasztok kezéből s mindenestől vissza szeretnék állítani a régi világot. Minden idegszáluk az ellen-forradalom hullámhosszára van behangolva s szóval, fegyverrel, a gyilkosságtól sem riadva vissza küzdenek kitűzött céljaikért. E típus ábrázolásánál a «zöldk alap, fényes csizma, Jávör-bajusz»-jellegü, a külsőségekben való elmerülés jelentette a főveszélyt. Mégis ezt kerülték el leginkább az írók és ilyen külsődleges eszlözésk megrajzolt hőst alig találunk a regényekben. Ugyanaz a hiba rejtőzik itt is, mint a pozitív hősök megrajzolásánál : a lélekrajz elnagyoltsága. Egyoldalura sikerült alakokkal találkozunk nem egyszer és ez az ábrázolás erőtlenségének képét idézi föl bennünk. Így például Urbán Ernő Masáth ex-főjegyzőjét nem tudjuk ellenségnek elfogadni.

A katonatiszt figuráknál is hasonló a helyzet. Ezek közül talán a legkidolgozottabb Földeák János Tékozlók c. regényének katonatiszt hőse. Bár ez az alak is bizonyos fokig egyoldalú. Ez azonban a regény egész lényegében ellibázott koncepciójából következik. A szerző ugyanis az 1956-os ellenforradalmat apafejek forradalmának fogja fel, bünözök és prostitúáltak lázadásának és így is ábrázolja azt.

A legkidolgozottabb alak talán Zalka Miklós ügyvéd figurája Wiltschek. Az író már említett erényei : tömör, világos stílus, keményre kalapált szerkezet ennek az alaknak az ábrázolásánál is megmutatkoznak. Rövid élet-darabkák felvillantásával kibontakozik előttünk egy minden hájjal megkent, rókaszimatu «reálpolitikus», aki pillanatok alatt felméri a helyzetet, mérlegel, következtet. A legelső perctől kezdve látja a vállalkozás sikerének lehetetlenségét, csupán a tejfölt akarja még leszedni, de nagykanállal. Kötően jellemzett alak.

Rajta kívül felvonulnak még előttünk a «nagyságos asszonyok» és tartozékaik a polgári élet megannyi figurája. Ezekről igen jó képet fest pl. Mesterházi Pokoljárása. Egyrakásra gyűlt ellenszenves figurák kavalkádját vonultatja fel előttünk.

néhány vonással élesen jellemezve őket. A "nagyasszony" típusu hazafias urnő, aki nemcsak lakását, de még éléskamráját is feláldozza a "szabadságharcosokért". Az ügyes ficsur, ki még autót is szerzett és vöröskezes zászló alatt hordja az "árut" és a többi.

Az ellenszenves figurák sorát kiegészítik azok, kik a népből, vagy az ahhoz közelálló kisértelmiségből jöttek: miután egy ideig érdekből a szocialista állam szolgálatában álltak, az első percben elárulták azt. E típus elsősorban a szorosán vett értelmiségi rétegből, még pontosabban az írói - újságírói körből került ki. Nem véletlenül. Ugyanis e foglalkozások azok, ahol jól megjárt szótlojalitás egyidőre a legéberebb szemeket is megtévesztheti. A legfájdalmasabb e hősök közül azok sorsa, akik tényleg a népből jöttek. A-kikből a szocialista állam nevelt embert és mégis önző egoizmusból, vagy más indító okoktól hajtva megtagadják fölnevelőjüket. Ez a szomorú utat járja meg Galabárdi Zoltán Kigyóköjének, valamint Szentiványi Kálmán Nyugati szivárványának főhőse. Epizód szereplőket is találunk e típusból, elsősorban Zalka Miklós Aknamezőjében. Magasrangu katonatisztek ezek, és gyors meneteléssel állnak át az ellenforradalom oldalára. Ingadozásuk már az ellenforradalmat megelőző időkben is megmutatkozik. A revizionista eszmék számára jótáptalajnak bizonyulnak és utjuk szükségszerűen visz az ellenforradalmárok táborába. Az egyik legfájdalmasabb életut a Különös ember ifjú Buraijé. Ez a fiatalember egy forradalmár gyermeke, akitől mindent megkapott, csupán nevelését hanyagolták el. Így lett belőle gyengejellemű, akaratlan ember, s így vált nemcsak apja, de osztálya árulóává e tragikus napokban. S itt jutunk el - az apa és fiú ellentétén keresztül - a következő fontos kérdéshez, a

generációk kérdéséhez

Az apák és fiúk szembeállításán túl a két nemzedék ellentétének kialakulásához, mely mind a két táboron belül megmutatkozik. Itt is a már említett könyvre: Zalka Miklós Különös emberére kell hivatkoznunk. Az öreg Burai, a kemény forradalmár harcoságával szemben ott áll a jó életbe belekorcsosult, kispolgárivá züllött fiú. Ugyanakkor a másik oldalon is az öreg és a fiatal Wiltschek ellentéte a két szembenálló generáció konfliktusát mutatja. Az idős

ügyvéd is mélyen elítéli fiát, aki ahelyett, hogy aktív részese lenne az ellenforradalmi harcoknak, pillanatnyi látszatsikerekért küzd csak és szívesebben menekül az ital és züllött társaság karjaiba. Általában az idős generáció e napokban mély fájdalommal figyelte Jónéhány fiatalnak meg gondolatlanságát, felelőtlen hetykeségét. A legszomorubb jelenség - a mi a regényekből is jól kitűnik - az egyetemisták egyrészének magatartása volt. Szinte minden regény hivatkozik erre s Jónéhány érzékletes képpel mutatja be a megszáditott fiatalok hősködését. A tünetleírás is majd mind velük van tele. A regények megpróbálnak választ adni e kérdésre. Egyes esetek analitikus vizsgálatából kiindulva igyekeznek meggyőző, általános képet adni és okokat keresni. A regényekből összefüggő kép alakul ki, hogy a fiatalság elsősorban megszáditás áldozata lett. A 48-as emlékek mezébe bujtatott, tetőzetős ellenforradalmi jelszavak könnyen találtak utat az 56 előtti idők felzaklatott napjaiban a fiatalok egyrészéhez. A fiatalság ismert lelkesedése és rossz irányba fajuló dicsőségvágya keresett itt utat a kitöréshez. A regényekben mindezek ábrázolása eléggé meggyőző, de itt is mutatkozik kellő el nem mélyülés, kissé egyoldalú ábrázolás, amit már a "vivódó" hőskönnél említettünk. Az idősebb generáció keserűségét és aggodalmát is indokoltnak érezzük csupán valamivel több megértést kellett volna tanusítaniuk a fiatalok iránt.

A helyszínrajzok

Az írók sokféle környezetbe viszik el az olvasót az események során. Ezek ábrázolása, sokszinű bemutatása ott sikerül a legjobban, ahol az írók maguk is a legotthonosabban mozognak, legjobban érzik magukat. A munkás-környezet - értve ezalatt a gyárat, a munkások otthonait, a lakótelepeket - ábrázolása többnyire hiteles. Így igen szemléletes képet kapunk Berkesi András regényeiből a Finomműszerek gyáráról. A műhelyek, tervezőirodák, a gyűlésterem rajza többnyire hiteles, jó háttérül szolgál és hitelessebbé teszi a benne mozgó alakokat. Így például Bruckner Erzsike is sokat nyer, amikor otthonában ábrázolja az író. Életszerűbbé válik és a kritikák által hibáztatott léletszerű ábrázolása itt élettellel telik meg. Jó környezetet fest egy külvárosi munkásnegyedről Földeák János is. Az üzletek, az utcák, terek leírása

148.

élményen alapuló hiteles rajz. Zalka Miklós itt is remekel. Az öreg Burai bemutatása lakása és életmódján keresztül is igen jól sikerült,

Számos regény egésze, vagy néhány részlete katonai környezetben játszódik. Az állagosa olvasó elképzelései igen felszinesek a mai katonaeletet illetően. (Közbevetőleg jegyezzük meg, hogy néhány katonaregény íródott már a felszabadulás után is, így például Sós György népszerű Pettyese mind szindarab, mind regényformájában tett valamit a katonaelet ábrázolása érdekében.) Az ellenforradalomról szóló regények közül a katonaelet legteljesebb ábrázolását Zalka Miklós Aknamezőjében találjuk. A regény kitűnő expozíciója – a határsáv aknáit felszedő utászszázad veszélyes napjai – alkalmas keretet szolgáltatnak jól eltalált katonafigurák és az új katonaelet bemutatására. A tisztok és a beosztottak egymáshoz való viszonya, az egyforma egyenruhákön túl mutakozó emberi és világnézeti különbségek megrajzolása, a táborelet, a veszélyes munka megrajzolása hiteles és életszerű.

Az értelmiség életkörülményeinek, környezetének bemutatása szintén több regényben megtalálható. A legplasztikusabb e rajz Molnár Géza regényeiben. Itt az író az értelmiség legintellektuálisabb részét, írók, irodalmárok, lektorok csoportját mutatja be, s életmódjuk, környezetük ábrázolásával is feltárja a bennük rejlő ellentmondásokat. Az átfomálódó szemlélet itt ott a régi gondolkodás maradványait rejti magában. Sokuknál a sznobizmus is erősen kísért, amit az író például könyvtárak, olvasmányaik bemutatásán keresztül érzékeltet. A sokoldalú ábrázolás ez azonos típusú, de egyénileg más és más értelmiségiek jó jellemzése csak ilyen finom eszközökkel lehetséges. Igen jó sikerült jelenetek és leírások at találunk például Mesterházi Lajos könyvében is. Ő elsősorban a polgári-nagypolgári környezetet érzékelteti igen meggyőzően.

Paraszti világba viszonylag kevés helyen jutunk el az olvasás folyamán. Ez magából az eseményekből következik, hiszen tudott dolog, hogy a falut nem nagyon sikerült megtéveszteni az ellenforradalmároknak. Néhány nagyragu „földkövetelőtől” eltekintve alig találunk ellenséges elemet a falvakban. A regények ennek megfelelően inkább a városi, mozgalmasabb eseménnyel leírására vállalkoznak s falusi környezetbe Urbán Ernőn kívül alig helyezik az írók történetüket.

Csupán Dobozy Imre filmregényének egyrésze és Berkesi András regényeinek néhány fejezete játszódik falun. A falusi élet talán még sohasem tartalmazott annyi különféle elemet, mint napjainkban. A környezet heterogén jellegét igen jól mutatja be Urbán Ernő.

Elmondhatjuk, hogy a környezetrajz mindenütt csak segíti a hősök előbbé tételét és némelyik regényből nagyon érződik a hiánya.

Szerkesztés és regényirói technika

Az ellenforradalomról szóló regények a különböző típusok megteremtésén, a helyzetrajzokon túl a regényirói technikában is hozott valami újat. Mesterházi Lajos például szerencsésen választja meg a belső monológot. Így belülről nézve mélyebben a lélekbe hatolva tudja feltárni hősének lelkivilágát. Igen szerencsésen alkalmazza Zalka Miklós Különös emberében a point de vue-technikát. A legtöbb vita Molnár Géza Márta c. regényében alkalmazott fogások körül zajlott. Molnár itt két új fogást is alkalmaz. Egyrészt "odaül" a szereplők mellé és "társalog" velük, másrészt az egyes szereplők bemutatását reflektorfény-szerű visszavetítésekkel teszi érzékletessé. Így röviden, de alapvető vonásaiban felvázolja az illető hős eddigi életútját. Ez utóbbi eljárását szinte minden kritikus, egyértelmű tetszéssel fogadta, míg az előbbit a legtöbben elítélték és formai bravurnak fogták fel alkalmazását.

Sok regényíró - elsősorban a nagyobbszabású művek szerzői - sok szerkesztési bizonytalanságot mutat. A nagyszámu szereplő mozgatása nehézkessé válik. Így Berkesi András is túl sok szálon futtatja a regényeit és Zalka Miklós Aknamező c. művében ebbe a hibába esik.

A jól megkomponált részek mellett a regényekben gyakran találunk elnagyolt fejezeteket és olyanokat is, melyek kitérőt jelentenek, elsőrendű funkciójuk nem az alapvető mondanivaló szolgálata, a cselekmény fősodrának továbbvitele.

Az 1956-os ellenforradalomról szóló regények vizsgálatánál még számos más jelenségről, írói szemléletről, a konfliktusokról, műfaji problémákról, (szocialista szatíra), stb. kellene még szólnunk. Erre azonban a kis terjedelem miatt ezuttal nem nyílt lehetőség.

A dolgozat megírását nagy mértékben befolyásolta, hogy a megjelent regényeken és a róluk szóló néhány tucat különböző értékű recenzióknál csak Fenyő István : Uj arcok- uj utak c. sokak által megbírált és elmarasztalt könyve szolgált forrásul, Más mű e tárgyról nem született.